

כלפי תביעות הרופאים, אלא חשש מפריצת הסכמי המסגרת, הרי שברור ביותר שהיו הרופאים רשאים להכריז שביתה, באותה מתכונת שהיתה בשלביה הראשונים, היינו נגד המעסיקים, מבלי שהדבר יפגע בחולים. ובמדה ונדחקו הרופאים להחריף שביתתם כדי להשיג שכרם המגיע להם, אין להטיל את האשמה לסבלם של החולים עליהם, הואיל והשביתה היתה מותרת מעיקרה בהתאם להלכה.

יתן ה' ונזכה לביסוס איתן של כלכלת מדינת-ישראל, ויפסקו שביתות מן הארץ, וגם כל העם הזה על מקומו יבוא בשלום.

סד

תרומת הגוף למדע

הנני מאשר קבלת מכתבך מיום ח' כסלו דנא, ומאד הצטערתי בקריאתו, ולכן הנני ממחר להשיבך תשובה כהלכה כאשר בקשת. בראשונה אציין כי הכרתי את אביך שהיה גדול בתורה וחכמה ויראת ה' טהורה. ולכן, לא צריך היית לעשות מעשה כזה ללא התיעצות מוקדמת עם רב בישראל. ועכ"פ טוב שאתה עושה זאת עתה ולו גם באיחור, ותקותי שתוכל לתקן המעוות.

במכתבך כתבת שתרמת גופך אחרי מאה-ועשרים שנה למדע... ובני ביתך קמו עליך שתבטל... כי הדבר אסור עפ"י הדין... ואלי פנית לשמוע מה דעת ההלכה... ואם אמנם צריך לבטל...

ונבוא לדון בשאלתך ממקורות ההלכה בש"ס ופוסקים. אך נציין בראשונה שאין דיוננו זה נוגע כלל בבעית ניתוחי מתים, שכבר הותר לצורך לימוד סבת המות, ומתן טיפול נאות לחולים במחלה זאת וכדומה, והדברים ארוכים. וכן אין דיוננו נוגע להוצאת אבר מן המת לצורך השתלתו בגוף אדם חי (וכבר כתבתי בזה בספר "עשה לך רב" חלק ב' סימן נ"ו בדין קרנית העין. וכן הארכנו מאד בהלכה זאת בחלק ד' סימן ס"ד), ואדרבא, שם המלצנו שהרופא

לתרום אחד מאבריו להשתילו בגוף אדם חי ולהביא לו בכך מרפא, מצוה הוא עושה, ועיין שם באורך.
ואילו בנדרן דידן, התורם גופו למדע יודע בודאות שללא כל צורך בלימוד סבת המות, או בפקוח נפש לצורך מתן טיפול נאות לחולים אחרים, ינותח גופו וישתמשו בו לצרכים רפואיים שונים, אולי נחוצים ואולי גם בלתי נחוצים כלל, חלקו לא יובא לקבורה מעולם, וחלקו יובא אולי לקבורה אחרי זמן רב. וזו נקודת המוצא לדיוננו, והיא מצות קבורת המת.

א"ר יוחנן משום רשב"י מניין למלין את מתו שעובר עליו בלא-תעשה, תלמוד לומר כי קבר תקברנו, מכאן למלין את מתו שעובר עליו בלא-תעשה. ופירש רש"י: ת"ל כי קבר תקברנו, מריבויא דריש כל המתים ע"כ. וכונתו פשוטה, שפסוק זה נאמר בהרוגי בית-דין לכך בא ריבוי לכל מתים. ובנוסחת הרי"ף הדברים מובאים להדיא בלשון הגמרא וזו לשונו: אר"י מנין וכו' ת"ל כי קבור, מה ת"ל תקברנו, מכאן למלין את מתו וכו'. הרי מבואר להדיא שהוא מריבוי תקברנו ללמוד לכל המתים.

עוד שם. איכא דאמרי אר"י משום רשב"י רמז לקבורה מן התורה מנין, ת"ל כי קבר תקברנו, מכאן רמז לקבורה מן התורה. ופירש"י רמז לקבורה שאדם חייב לקבור את מתו.

עוד שם. א"ל שבור מלכא לרב חמא, קבורה מהתורה מנין, אישתיק... איבעי ליה למימר כי קבר, דליעבד ליה ארון (ופירש"י אבל קבורת הארץ לא מישתמע מיניה). תקברנו (פירש"י לימא ליה מריבויא דתקברנו) לא משמע ליה (פירש"י לעכו"ם למיהוי דרשה מריבוי). עוד שם. איבעיא להו, קבורה משום בזיונא (שלא יתבזה לעין כל שיראוהו מת או נרקב או נבקע) או משום כפרה (פירש"י דתיהוי ליה כפרה בהטמנה זו שמורידים ומשפילין אותו בתחתיות). למאי נפקא

מינה דאמר לא בעינא דליקברוה, אי אמרת משום בזיונא הוא לאו כל כמיניה, ואי אמרת משום כפרה הוא הא אמר לא בעינא כפרה. ופירש רש"י ואי נמי קבריה ליה לא מתכפר (סנהדרין מו:).

☆ ☆

☆

כתב הרמב"ם, אם צוה שלא יקבר אין שומעין לו שהקבורה מצוה שנאמר כי קבר תקברנו (הלכות אבל פי"ב ה"א). וכתב הרדב"ז (בביאורו שם על הרמב"ם) בעיא שם, ואע"ג דלא נפשטה, כיון דקבורה מצוה מהתורה דאר"י משום רשב"י רמז לקבורה מהתורה מנין ת"ל כי קבור תקברנו... וכיון דהוי ספיקא דאיסורא דאורייתא אזלינן לחומרא וקברינן ליה ע"כ.

ודבריו צריכים לי ביאור, שכן איכא דאמרי אר"י משום רשב"י סובר שקבורת מת היא מדרבנן, ולכן תפס בדבריו "רמז" לקבורה מהתורה, ומשמע שהיא אסמכתא בעלמא. והרמב"ם הסובר שהיא מצוה מן התורה, על כרחנו לא זה מקור דבריו, אלא כאר"י משום רשב"י הראשון, מנין למלין את מתו שעובר בל"ת ת"ל כי קבור תקברנו וכו', וזה לימוד גמור והוא מן התורה.

(ומ"ש הרמב"ם לקמן בפרק י"ד ה"א, מצות עשה של דבריהם... ולהתעסק בכל צרכי הקבורה... ולספוד ולחפור ולקבור... פשוט ששם כונת הרמב"ם היא לגבי חיוב המוטל על כל אדם לסייע בקבורת אחרים, והיא דרבנן, וכל אותה הלכה ענינה כן, היינו חובת האדם לעזור לזולת. ואילו כאן איירי הרמב"ם בחובה המוטלת על קרוביו לקברו והיא מן התורה ודוק).

וכזאת קשה לי גם על דברי מרן בכסף-משנה, שכתב על דברי הרמב"ם וזו לשונו: גם זו בעיא ולא איפשיטא, וכתב הרמב"ן הלכך קוברין אותו דספק איסורא הוא, ואפילו בעו יורשים דלא ליקברוה מוציאים מהם בעל כרחם, ואפילו במת דעלמא דלית ליה קוברים ואמר אל תקברוני אין שומעין לו דבזיונא דכולהו חיי קא אמרינן ולא

משום בני משפחה לחוד עכ"ל. וקשה, שהרמב"ם לא מטעם ספק איסורא, שהיא בעיא דלא איפשיטא פסק דאין שומעין לו, אלא כפי שהוא עצמו כתב הטעם שהקבורה מצוה, כלומר ואין אדם רשאי לצוות נגד מצוה.

וגם המאירי כתב, רמז למצות קבורה מן התורה, שנאמר כי קבור תקברנו, מעתה, כל שצוה שלא יקברוהו אין שומעין לו אחר שהיא מצוה. אלא שאח"כ הוסיף: ולא עוד אלא שיש בזיון לקרובים שנבלתו עומדת ומסרחת אפילו היתה בארון ואין שומעין לבזות קרוביו עכ"ל. והטיבו להקשות עליו שכיון שכתב בתחלה שאין שומעין לו מפני שהיא מצוה, לאיזה צורך הוסיף טעם הבזיון ודו"ק.

☆ ☆

☆

והרב לחם-משנה כתב, שלדעת הרמב"ם לא נשאלה הבעיא בגמרא אם קבורה היא משום כפרה או בזיוני אלא לאיכא דאמרי וכו' רמז לקבורה וכו', אבל ללישנא קמא הסובר ללמוד מריבוי קבור תקברנו אפילו שאר מתים, אין מקום לשאלה, כיון שהיא מצוה מן התורה אין הוא יכול לצוות שלא יקברוהו.

ולפי דבריו הונח לנו באמת, שכל שאלת הגמרא לכאורה תמוהה היא, וכי טעמא דקרא נקום ונדרוש אם משום כפרה או בזיוני כדי לשנות הדין אם צוה שלא יקברוהו, אבל עתה ניחא, שכל זה הוא באמת לאיכא-דאמרי הסוברים שמצות קבורה היא מדרבנן, ואילו ללישנא קמא אין מקום לבעיא כלל.

וסייעתא לכך משיטת רבינו חננאל, שאחרי שהביא סוגית הגמרא כתב וזו לשונו: וקיימא לן מצוה זו מדרבנן היא, ואח"כ הביא מיד האיבעיא אם קבורה משום בזיונא או משום כפרה. ומשמע שרק אם היא מצוה דרבנן יש מקום לאיבעיא.

והנה הרי"ף לא העתיק אלא את דברי ר"י בשם רשב"י הראשונים, מנין למלין את מתו וכו', ומשמע שהוא סובר שקבורה מן התורה,

ולכן לא כתב האיבעיא שבגמרא אם קבורה משום כפרה או משום בזיוני.

אלא שגם הרא"ש העתיק דברי ר"י רשם רשב"י הראשונים, ואח"כ הביא בכל זאת האיבעיא, ומשמע שיש מקום לאיבעיא גם אם נאמר שקבורה מן התורה, וזה צריך ביאור.

☆ ☆

☆

אשר על כן נראה לי שהרא"ש לא פירש האיבעיא של הגמרא, משום כפרה או משום בזיוני, אם לשמוע לו ולא לקברו או שלא לשמוע לו, אלא אם עלתה לו כפרה כשיקברוהו או לאו. ופירוש זה רמזו בעל ה"צפנת פענח" (בחידושיו על סנהדרין שם, מבלי ליחסו להרא"ש או לשום פוסק אחר) וזו לשונו: עיקר גדר קבורה הוא חיוב מן התורה וכו' עיין שם וזה כהשגתנו לעיל על דברי מרן הכסף-משנה ודוק. ושוב מצאתי פירוש זה מפורש בדברי הרדב"ז בתשובותיו (חלק ב' סימן תש"פ) וזו לשונו: והוי יודע דאע"ג דלא ניפשטה בעיין אי קבורה משום בזיונא או משום כפרה, מ"מ חייבים כל ישראל לקבור מתייהם מן התורה, כדאמר ר"י משום רשב"י. ואם תאמר אם כן למאי נפקא מינה מאי דקא מיבעיא לן אי משום בזיונא או משום כפרה הא טעון קבורה עכ"פ. ויש לומר דאי אמרינן משום כפרה ואמר לא תקברוניה קוברין אותו ואין לו כפרה כיון שהוא לא רצה בה. וכן דקדקתי מלשון רש"י ז"ל שכתב הא אמר לא בעינא כפרה ואי נמי קברינן ליה לא מכפר ע"כ. ואפשר דמהאי טעמא לא כתב הרי"ף ז"ל בעיא זו משום דלא נפקא מינה מידי ואי משום כפרה קב"ה יודע אם יש לו או לאו עכ"ל.

וכנראה שהרא"ש פירש כונת האיבעיא בדרך זאת, אם מתכפר אף שלא שמעו לו וקברוהו או לאו, ולכן העתיק האיבעיא שאין היא סותרת עובדת היות הקבורה מן התורה לפי פירוש זה.

☆ ☆

☆

ועתה נותר לנו להסביר דברי הטור שכתב וזו לשונו: אר"י מניין לקבורה מן התורה, פירוש שצריך לקוברו בקרקע ולא יתנונו בארון ויניחנו כך ת"ל כי קבור תקברנו וכו' (חיו"ד סימן שס"ב). וקשה ביותר למה תפס מימרא שניה של ר' יוחנן שכפי שנתבאר סובר שהקבורה דרבנן, וזה בניגוד לשיטת הרי"ף הרמב"ם והרא"ש אביו. ועוד קשה שהשמיט מלת "רמז" שבדברי ר' יוחנן. ואולי שקושיא שניה זאת מתרצת את הראשונה. שהטור רצה ללמדנו חיוב הקבורה בדברים ברורים ולא במימרת ר"י הראשונה העוסקת בדין הלנת המת שעובר בלא-תעשה ומכאן שצריך קבורה, ואין היא כתובה מפורש בדבריו כמו במימרא השניה, ולכן העתיק המימרא השניה, והשמיט ממנה מלת "רמז" להורות שהיא מן התורה ודו"ק.

ולא על כל הגוף בלבד חלה מצות קבורה, אלא אפילו על אבר אחד בלבד היא חלה, וכך מבואר בירושלמי (נזיר פ"ז ה"א): קבור, מצות עשה וכו'. תקברנו, כולו ולא מקצתו, מכאן, שאם שייר ממנו לא עשה כלום שנאמר כי קבור תקברנו וכו'. ופירש שם "קרבן העדה" דבעינן שיקברנו כולו ע"כ.

מכאן תורה יוצאה, שחיוב קבורה של כל הגוף בשלימותו הוא מן התורה, ואין שומעין לאדם שצוה שלא יקברוהו כפי שנתבאר. ומכאן, שאין אדם רשאי להקדיש גופו למדע, שאז מתבטלת מצות קבורה. ואף שחלקים מן הגוף באים סוף סוף לקבורה אחרי זמן רב, ובינתיים עוברים על איסור הלנת המת שהוא מן התורה, הרי שחלקים אחרים נשארים ללא קבורה, והעושה כן מבטל מצוה מן התורה.

ולכן פשוט שאין אתה רשאי לתרום גופך ואף לא חלק ממנו למדע (פרט כמובן להשתלת אבר בגוף אדם חי כפי שביארנו לעיל). וצודקים איפוא בני ביתך, ובטוחני שהמדע בישראל לא יסבול

מאומה, כי בשיחה מעמיקה עם רופאים שומרי תורה ומצוות, נוכחתי לדעת שתרומת הגופות למדע אינה מוסיפה הרבה לפיתוח הרפואה וקידומה, ודי בניתוחים של מתים במקרים מסויימים, וגם זה כאשר נעשה בכל הכבוד הראוי, ובהחזרת כל האברים לקבורה כדין תוה"ק. יאריך ה' ימיך בטוב ושנותיך בנעימים.

סה

גניזת ספרי תורה שבלו

הנני מאשר קבלת מכתב כת"ר מיום ט"ז תמוז תשד"מ, בשאלתו דלהלן, לא התפנית להשיבו מיד משום שהשאלה אינה דחופה, והנני להשיבו עתה תשובה מאהבה. בראשונה אציין ששמחתי לקבל אגרתו, בידעי ובהעריכי מאד קהלתו המיוסדת על אדני הקודש של תורה ויראת שמים, וסדרים נאותים שכת"ר הנהיג והתקין, ומאד התרשמתי לטובה בביקורי שם לפני שנים אחדות, והנני מברך את כת"ר וקהלתו כי תזכו לעלות ארצה ישראל ברנה ושמחת עולם. ועתה לשאלתו:

ידוע לכת"ר שקהלתנו היא מהותיקות בעולם החדש, ובבקורו אצלנו ראה כמה עתיק הוא בית-הכנסת, וכמה רבים הם ספרי התורה שבו. והנה שמונה מספרי התורה נפסלו ואין אנו קוראים בהם מזה כמה שנים, והם מונחים בפנה בארון הקודש כאבן שאין לה הופכין. עלה בדעתי לקיים בהם מצות קבורה כמבואר בשו"ע או"ח סימן קנ"ד ס"ה, ספר תורה שבלה מניחין אותו בכלי חרס וגונזין אותו בקבר ת"ח אפילו אינו אלא שונה הלכות ולא שימש תלמידי חכמים. אלא שהתעוררו לי שתי בעיות. הראשונה, שאין לנו בקהלתנו ת"ח, ואף לא שונה הלכות. ונסתפקתי אם מותר לקבור ספר תורה בקבר ירא ה' אף שהוא ע"ה, או שאסור. הסתפקתי כמו"כ אם אנו יכולים לקבור